

Herinneringen aan Dr. J.G.J. (Hans) Kuiper, 1914-2011

A.C. van Bruggen

(Bewerkte versie van toespraak gehouden bij de crematie op 14 juli 2011)

Summary.- Personal reminiscences of Dr. J.G.J. Kuiper (1914-2011) cover a period of 63 years. As a college student the author made his acquaintance in 1948. Kuiper introduced him to non-marine molluscs and to the Netherlands Malacological Society, two events that greatly influenced the (professional) life of the author. In many respects Kuiper represents a pioneer in malacology in The Netherlands. He gained international recognition and an honorary doctorate of the University of Amsterdam (1984) by his studies of *Pisidium* world-wide. As regards scientific papers, Kuiper also was a generous author. He created a mythical foundation ('Baudonfonds') that financially supported his publications (e.g., Kuiper, 1984: 52). In addition his interests covered a very wide field, also outside the strict confines of malacology.

Ik heb Hans Kuiper al in 1948 leren kennen, dus 63 jaar geleden. Ik was toen nog gymnasiast en bezocht hem daar temidden van zijn jonge familie in het gezellige bovenhuis aan de Nassau Zuilensteinstraat in de oude Nassaubuurt in het Benoordenhout in Den Haag. Hoe kwam ik aan zijn adres? Daar was ik via een omweg aan gekomen. Ik had het gekregen van zijn vriend Dr. C.O. van Regteren Altena, conservator in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in Leiden. Altena kende ik weer via mijn vader, een hooggeplaatst ambtenaar die de financiën van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen beheerde. Altena had een uitnodiging gekregen deel te nemen aan een expeditie naar een ver en onbekend gebied dat moeilijk toegankelijk was. Deze expeditie naar, schrik niet, de Canarische Eilanden, diende dan ook door het Rijk gefinancierd te worden.

Kuiper wilde mij als beginnend schelpenverzamelaar (natuurlijk via het strand van Scheveningen) onmiddellijk lid maken van de Nederlandse Malacologische Vereniging (NMV). Bij de toen noodzakelijke ballotage werd ik ondersteund door Altena en Kuiper, zodat men mij als lid echt niet kon weigeren! In 1948 was Kuiper een zeer effectief secretaris van de NMV en, daaraan gekoppeld, redacteur van het Correspondentieblad. Hij stroomde over van dadendrang en speelde o.a. ook een belangrijke rol bij de Haagse malacologen, waaronder de legendarische verzamelaar H.G. de Smit.

Kuiper bereikte direct twee dingen, die voor mijn leven mede richtinggevend zijn geweest. Hij heeft mij geleerd dat er ook landmollusken bestaan; hij opende mijn ogen door in het Haagse Bos het gebruik van de 'keverzeef' te demonstreren. Hij had onlangs aangetoond dat in dit oeroude restje oorspronkelijk bos twee soorten *Vitrea* samen voorkomen, *V. crystallina* en *V. contracta* (zie Kuiper, 1948). Mede door zijn enthousiasme heb ik me later in landslakken gespecialiseerd. Hij bleek een geweldig veldwerker die al voor de oorlog (dus voor september 1939) door minder bekende gebieden in Europa (Balkan) trok. Het tweede aspect was dat hij me onmiddellijk bij de werkzaamheden van het bestuur van de NMV betrok, later gehono-

reerd met de titel van Tweede Secretaris (immers, voor wat hoort wat!). Ik verleende met veel genoegen hand- en spandiensten, vooral bij de productie van het Correspondentieblad via een enigszins aftandse stencilmachine. Ik schets een tijdsbeeld van de late jaren veertig en begin jaren vijftig van de vorige eeuw. Glazen buisjes voor kleine schelpjes waren een eeuwig probleem; destijds werd aspirine in standaardbuisjes verkocht en elke schelpenverzamelaar moedigde het gebruik van dit middel van harte aan. Iedereen rookte toen nog, dus lucifersdoosjes in twee maten waren altijd gemakkelijk beschikbaar; een echte malacoloog had overigens losse lucifers in zijn zak omdat het doosje altijd al elders in gebruik was! Alle etiketten waren met de hand geschreven; slechts weinigen beschikten over een schrijfmachine en van kopiëermachines met verkleiningsfactor had nog geen mens gehoord. Bovendien was er nergens geld voor; al gauw bracht ik de Haagse exemplaren van het Correspondentieblad op de fiets rond om de vereniging porto te besparen (dat moet een centenkwestie geweest zijn!).

Kuiper was sinds 1934, het jaar van de oprichting, lid van de NMV. Dat was een heel bescheiden begin, sterk beïnvloed door de oorlog, met ballotage als drempel, en weinig echt vooraanstaande figuren: Kuiper, Altena, en Tera van Benthem Jutting. Kuiper's kennis van de Europese land- en zoetwatermollusken was toen al fenomenaal en gelukkig hebben velen daarvan kunnen profiteren. Kuiper deelde zijn kennis immers graag en hij is tot het einde toe een inspiratie geweest voor veel leden van de NMV. Het erelidmaatschap van de vereniging (1978) was dan ook vanzelfsprekend.

Zijn wetenschappelijke verdiensten, gelukkig vroegtijdig door het vakgebied erkend, berusten voornamelijk op zijn studie van de als 'zeer moeilijk' bekend staande en gewoonlijk echt kleine erwtenmosseltjes (*Pisidium*). Onze betreurde collega Henny Coomans heeft dat in de vergadering ter ere van Kuiper's negentigste verjaardag in 2004 nog eens haarfijn uitgelegd. Door zelfstudie is Kuiper tot wereldfaam gekomen. Hij was een zeer nauwkeurig werker (ook al door het bezit van

een eigen binoculair in een vroeg stadium) en het eredoctoraat van de Universiteit van Amsterdam in 1984 (erepromotor Prof. Dr. S. van der Spoel, ook een malacoloog) was werkelijk meer dan verdiend. Kuiper heeft alles bij elkaar opgeteld meer dan 500 publicaties op zijn naam, waarin o.a. 33 nieuwe taxa zijn voorgesteld. Dat beslaat de periode 1935 tot 2010, 75 jaar dus; merkwaardig genoeg hebben van zijn laatste publicaties twee (Kuiper, 2009; Van Bruggen & Kuiper, 2009) direct (co-auteur) of indirect (feestbundel) met mij te maken.

Enkele jaren na onze aanvankelijke intensieve samenwerking riep het buitenland. Kuiper heeft gewoond in Zwitserland, West-Duitsland (Bundesrepubliek) en de langste tijd in Parijs, Frankrijk, waar hij zich zeer thuis voelde. Hij voelde zich echt ontheemd toen hij ten slotte door omstandigheden gedwongen terug moest keren naar Nederland. Zo lang hij in het buitenland woonde (en wij ook, in de periode 1957-1966) waren de contacten op wat lossere basis, maar we zagen elkaar regelmatig op congressen en steeds als hij in Nederland was, probeerde hij langs te komen. Hij was een gulle ondersteuner van de malacologie en de NMV. Het legendarische 'Baudonfonds' (genoemd naar de door Kuiper zo bewonderde Franse *Pisidium*-pionier Auguste Adolphe Baudon, 1821-1905), dat o.a. in zijn Australië-artikel (Kuiper, 1983: 52) in druk vermeld is, was niet anders dan zijn eigen beurs.

Hans Kuiper was een compleet mens, een van het uitstervend ras van de 'homo universalis', met een brede culturele belangstelling, wat ook blijkt uit zijn functies in Parijs als adjunct directeur van het Institut Néerlandais, als cultureel attaché en als inlichtingenattaché. Als hij bij ons kwam bracht hij altijd wel een mooie tentoonstellingscatalogus voor mijn vrouw mee. Hij had een verrukkelijk gevoel voor humor, wat o.a. vaak tot uiting kwam in zijn vriendschap met de grote schrijver W.F. Hermans, toen ook woonachtig in Parijs. Kuiper had grote mensenkennis en een scherpe kijk op individuen, wat hem tot een ideale schrijver van necrologieën maakte. Ik had altijd gehoopt dat hij mijn necrologie zou schrijven en wij hebben daarover grappen gemaakt; het is er dus niet van gekomen. Iedereen weet dat Hans Kuiper zeer bereisd was en bovendien een tekentalent cultiveerde – hij was praktisch genoeg om dat

bij tijd en wijle in te zetten tot zijn eigen voordeel. Eens in een hotel in Noorwegen werd hem een kamer zonder uitzicht toegewezen; onmiddellijk maakte hij een schets van het uitzicht op de blinde muur en begaf zich daarmee naar de receptie. Natuurlijk kreeg hij toen een kamer met uitzicht op de fjord. Dat werd weer beloond met een schets van het gewenste uitzicht. Hij vertoonde ons ook zijn kleine schetsboekje met vogeltekeningen van zijn reis naar Oost-Afrika; ik kon de hem onbekende soorten direct herkennen. Overigens, hij illustreerde al zijn publicaties zelf op de hem eigen uiterst heldere en gedetailleerde wijze.

Zijn collecties en archieven (elk detail van bestudeerde specimen werd vastgelegd) worden bewaard in het Zoölogisch Museum Amsterdam, nu onderdeel van het Nederlands Centrum voor Biodiversiteit/Naturalis in Leiden. Daar staat het materiaal ter beschikking van nieuwe generaties onderzoekers, precies zoals hij dat gewild heeft. Hij heeft wel eens gezegd dat zijn werk niet af was; hij heeft gedaan wat hij kon en dat is toch wel heel erg veel. Wij gedenken hem in dankbaarheid.

Literatuur

- BRUGGEN, A.C. VAN & J.G.J. KUIPER (2009): De Nederlandse Malacologische Vereniging: twee crises in vijfenzeventig jaar. – In: CADÉE, G.C., S. VAN LEEUWEN & J.J. TER POORTEN (eds.), Schitterende schelpen en slijmerige slakken. 75 jaar NMV: malacologie als hobby en professie. Leiden (NMV): 80-83, figs. 1-9 [*recte*: 8, fig. 5 ontbreekt].
- KUIPER, J.G.J. (1948): Over het voorkomen van *Vitrea contracta* WESTERLUND in het Haagse Bos. – *Basteria* 12: 28-33.
- KUIPER, J.G.J. (1983): The Sphaeriidae of Australia. – *Basteria* 47: 3-52.
- KUIPER, J.G.J. (2009): Fossil records of Palaeartic *Pisidium* species in tropical Africa (Bivalvia, Sphaeriidae). – *Zoölogische Mededelingen Leiden* 83 (10) (Festschrift for Dr A.C. van Bruggen): 593-594.

Adres van de auteur:

Cees Laseurlaan 1185

2597 GN Den Haag

acvanbruggen@hetnet.nl of

dolf.vanbruggen@ncbnaturalis.nl

Het Genaveld tonnetje, *Lauria cylindracea* (Da Costa, 1778), in een Boxtelse tuin

Jos J.M.M. van Ooijen

Inleiding

Bij het omkeren van brokstukken van de restanten van een oude tuinafscheiding trof ik in juni 2011 een kleine populatie levende landslakjes aan in mijn achtertuin in Boxtel. Determinatie leidde tot de conclusie dat het Genaveld tonnetje (*Lauria cylindracea* (Da Costa, 1778)) domicilie had gekozen in mijn achtertuin. Een speurtocht naar de verspreiding van de soort volgde.

Materiaal en methoden

Er is handmatig op het zicht verzameld. Om zeker te zijn van de determinatie is met drie verschillende tabellen gewerkt (Kerney

& Cameron, 1980; Gittenberger *et al.*, 1984.; Cameron, 2008). Een aantal exemplaren is op "kweek" gezet in een bakje.

Waarnemingen

Na het bouwen van een nieuwe tuinafscheiding aan de zuidzijde van mijn achtertuin bleef, waar ooit een verwilderde border was, over een lengte van ongeveer zes meter tijdelijk een laagte over. Hierin lagen op enige afstand van elkaar brokken cement, afkomstig van het muurtje dat er eerder had gestaan. Onwillekeurig omkeren van één van die stukken eind juni 2011 gaf zicht op een aantal huisjesslakjes. Direct herkenbaar